

ВСТУП

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується перебудовою економічної, політичної і соціальної систем, які зорієнтовані на демократичні перетворення в нашій країні. Це зумовлює трансформацію суспільних цінностей та ідеалів, що висуває нові вимоги до особистості як суб'єкта соціального буття.

Внаслідок цього спосіб життя починає не співпадати з тими зразками поведінки, які ще донедавна вважалися нормою суспільства, виникає розрив між традиційним соціальним типом індивіда і новими соціально-економічними умовами, що вимагають нових рис особистості, адже традиційно-типові її якості входять у суперечність з необхідністю досягнення як загальноекономічних, так і індивідуальних цілей.

Такий стан призводить до того, що усталені позитивні людські характеристики поступово втрачають свою цінність через те, що в сучасних соціально-економічних умовах, базованих на ринкових відносинах, вони вже не відповідають соціальним потребам. Розрив між еволюцією економічною та еволюцією морально-психологічною призводить до того, що остання не задовольняє вимоги процесу звичайної економічної діяльності.

З огляду на це актуалізується проблема соціалізації сучасної молоді в мінливій економічній ситуації, еволюції економічної свідомості індивідів, яка є суб'єктом ринкових відносин в Україні.

Незважаючи на тривалу соціально-економічну кризу в країні, в освіті все яскравіше виявляються тенденції, що дозволяють стверджувати наявність переходу цієї системи в якісно новий стан. До таких тенденцій можна віднести поступову відмову від передачі молодим поколінням перевірених «істин» і посилення самостійної культуротворчої функції освіти, її відкритості до інновацій, зв'язку із соціумом, який динамічно змінюється. Її мета вбачається у всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, вихованні високих моральних якостей,

формуванні громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня.

Отже, існує нагальна потреба вдосконалення та оновлення змісту підготовки майбутніх спеціалістів. На вищу школу покладається завдання сприяти загальнокультурному розвитку особистості студента, формуванню в нього творчого мислення, дієвої конкурентоспроможності у сфері економічних відносин у тісному поєднанні з моральним становленням як передумовою їх належної соціалізації.

Формування і розвиток культури майбутнього менеджера й економіста вимагає системного і послідовного застосування адекватних методів організації і здійснення навчально-виховного процесу.

За визначенням Педагогічного словника, методи – це способи педагогічних дій, за допомогою яких досягається засвоєння знань, відбувається формування відповідних умінь і навичок.

Педагогічні методи – це першочергова діяльність викладача, спрямована на розвиток позитивних рис студентів, формування їхнього світогляду та певних переконань. Частиною методу, його деталлю, що виявляється в окремих операціях мислення, моментах засвоєння знань, умінь і навичок, вихованні ціннісних ставлень, є прийом. Сукупність прийомів визначається як виховний засіб. Отже, метод – це система прийомів і засобів, які використовують для досягнення педагогічної мети.

Активними методами навчання вважаються методи, які стимулюють пізнавальну діяльність студентів, ґрунтуються насамперед на діалозі, передбачають вільний обмін думками з тією чи іншою проблемою. В арсеналі цих методів превалюють такі, застосування яких можливо лише при високому рівні активності тих, хто навчається. Вони виявляються особливо ефективними в процесі навчання, виховання і цілеспрямованої економічної соціалізації особистості студента економічного вищого навчального закладу.

1. Різновиди активних та інтерактивних методів

У 80-х роках ХХ століття у вітчизняну педагогіку прийшов термін «інтерактивні методи». Термін «інтерактивний» походить від поєднання двох латинських слів: *inter* – між та *activ* – активний. Інтерактивними методами почали називати методи, що забезпечують комунікативну активність або взаємодію між учасниками спілкування.

Серед основних завдань інтерактивних методів – введення учасників навчання в єдиний процес здобуття та засвоєння знань, створення позитивного емоційного фону, на якому відбувається навчання, тому що саме він є головною умовою вияву активності учасників навчального процесу. Застосування інтерактивних методів сприяє більш ефективному засвоєнню знань, дозволяє зробити невимушеним процес спілкування учасників взаємодії.

Проаналізуємо деякі різновиди активних та інтерактивних методів формування у студентів-економістів загальної культури, їхньої професійної та соціальної компетенції.

«**Мозковий штурм**». Метод мозкового штурму запропонований американським ученим А.Ф. Осборном як поліпшений варіант діалогу Сократа з широким використанням вільних асоціацій. Мета мозкового штурму, або мозкової атаки полягає в тому, щоб зібрати якомога більше ідей стосовно певних проблем упродовж обмеженого періоду часу шляхом розгальмування процесів мислення. При застосуванні цього методу студенти протягом обмеженого часу повинні обміркувати запропоновану викладачем проблему та виробити низку альтернативних способів її розв'язання.

Початковим етапом мозкового штурму є вільний потік різних ідей, фраз чи слів. Усі пропозиції записуються на дошці в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань. Присутні не повинні коментувати пропозиції один одного. Студенти мають відчувати: те, що вони говорять, не оцінюється й не засуджується. Перелік ідей пізніше використовується в подальшій роботі, яка може проходити у формі дискусії з розподілом пропозицій за категоріями, з відкиданням одних та наданням

переваги іншим. Мозковий штурм може прислужитися при початку роботи над новою проблемою чи темою.

Важливо, щоб у процесі розв'язання проблеми правильні відповіді були знайдені самими студентами. Завершується мозковий штурм формулюванням висновків.

Варіанти мозкового штурму називають «мережею» або «кульками». В цьому разі пускове слово пишеться в центрі дошки – в «кульці». Коли висловлюються споріднені пропозиції, їх записують, показуючи наявний між ними зв'язок. Це допомагає аналізу, дозволяє упорядкувати ідеї. Водночас, мозковий штурм вільного типу створює можливості за досить короткий час (3-5 хвилин) зафіксувати ідеї, що виникли в його учасників. Обидва варіанта заохочують вільний вислів ідей завдяки відсутності цензурних обмежень.

Під час мозкового штурму перевага надається нестандартним, фантастичним пропозиціям, каламбурам, комбінуванню нових або раніше висунутих ідей.

Цікавим різновидом методу є так званий **мозковий штурм «Дерево бажань»**. Його мета полягає у забезпеченні усвідомлення студентами широкого кола можливостей для досягнення бажаного в житті, встановлення взаємозв'язку між бажаннями й зусиллями для їх реалізації.

Хід вправи: на прохання викладача студенти називають речі, які, на їхній погляд, варті інтересу і на які можна було б витратити час і сили. Все це записується на кроні дерева, зображеного на дошці.

Після того, як усі ідеї вичерпано, викладач пропонує визначити ресурси, за допомогою яких можна досягти бажаного: як зовнішні (наявність певного матеріального достатку, часу, допомоги впливових осіб тощо), так і внутрішні (здібності, певні особливості характеру, наполегливість тощо). Пропозиції записується на коріннях дерева.

Обговорення вправи: дерево – це символ життя. Викладач паголошує на тому, що пишна крона можлива лише тоді, коли є не менш сильна й могутня коренева система – наші здібності та можливості. Створення такого дерева наочно показує зв'язок між «короною» та «корінням», дозволяє зробити висновок про те, що роль наших зусиль в житті дуже

велика, а наші можливості значною мірою залежать від нашого вибору і поведінки.

Дискусія являє собою метод інтерактивного спілкування, в процесі якого студенти мають можливість зіставити протилежні позиції, побачити проблему з різних боків, уточнити взаємні думки, що усуває емоційну упередженість, зменшує опір сприйняттю нової інформації. Дискусія дозволяє навчити студентів аналізу реальної ситуації, прищеплює вміння слухати та взаємодіяти з іншими.

Слово «дискусія» латинського походження і означає «дослідження», колективне обговорення якогось спірного питання з метою правильного його вирішення. Це дійовий засіб колективного пошуку істини.

Дискусії особливо корисні через те, що активізують розумову діяльність учнів, їхні вміння висловлювати наявні ідеї та думки, дозволяють виявити різні міркування.

Добре організована дискусія створює найкращі умови для глибокого усвідомлення складних життєво важливих питань щодо людини, її особистісних якостей, поглядів, переконань, поцінувань. Активність студентів під час дискусії залежить від того, наскільки актуальні питання винесені для обговорення, якою мірою вони стосуються життя взагалі та їхнього життя зокрема. Однак, треба зважати на той факт, що не кожна тема і не кожне питання викликають дискусію. Такими можуть бути лише ті, які приховують в собі кілька можливих варіантів відповіді.

Дискусія може розгортатися навколо одного спірного питання або спрямовуватися на обговорення конкретних проблемних ситуацій.

Для того, щоб цей метод набув дійсно ефективного характеру, слід навчати студентів складного мистецтва – мистецтва вести дискусію. У нагоді тут можуть стати деякі правила.

- Дискусія має бути спрямована на вирішення проблеми, а не конфлікту.

- Учасники дискусії говорять коротко, щоб дати можливість висловитися всім бажаючим.

- Треба чітко формулювати головну проблему, знаходити аргументи, вміти підводити підсумки.

- Ключем ефективності обговорення є те, як викладач формулює запитання. Слід уникати запитань, на які можна коротко відповісти «так» чи «ні», вживати запитання, що починаються зі слів «як», «чому», «який», заохочувати всіх присутніх до обговорення висловлених ідей.

- Те, як викладач реагує на запитання та коментарі, відіграє вирішальну роль у створенні доброзичливої навчальної атмосфери. Тому необхідно демонструвати увагу до студентів, адже це стимулює бажання продовжити обмін інформацією, навіть такою, яка, на перший погляд може здаватися нетиповою, недоцільною чи зайвою.

- Треба намагатися залучати до обговорення кожного учасника, не дозволяти будь-кому домінувати над іншими.

2. Робота в малих групах

Ефективна соціалізація і формування професійної культури студентів відбуваються при організації навчання у невеликих групах, учасники яких об'єднані спільною метою. Цей метод є одним з найефективніших. Він дозволяє залучати студентів до активного навчання шляхом практичної взаємодії, спонукає до самостійного дослідження певної проблеми, створює передумови використання одне одного як джерела інформації.

Робота в малих групах відкриває широке поле вільної діяльності, тобто активної, зорієнтованої на інтереси конкретного студента. Мала група – це група з двох або більше осіб, об'єднаних єдиною метою, схожими інтересами та проблемами, спільною діяльністю, котрі перебувають у безпосередніх контактах один з одним.

Робота в малих групах дає можливість кожному учаснику частіше вступати в комунікацію з іншими, навчає формулювати власну позицію, узгоджувати дії, що сприяє розвитку співробітництва, міжособистісної компетентності та комунікативної культури. Студенту легше висловлювати свої думки в невеликій групі, оскільки в ній він почувається безпечніше. Робота в малих групах також сприяє заощадженню часу, адже зникає необхідність вислуховувати кожного окремо.

Групова діяльність не ізолює студентів один від одного, а, навпаки, дозволяє реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодії і співпраці. Це відбувається за умов створення в групі доброзичливої, чуйної, атмосфери, забезпечення прояву взаємодтримки. Як свідчить практика, під час групової роботи активізується діяльність усіх без винятку її виконавців.

Викладач у груповій діяльності керує роботою опосередковано, через зміст завдань, які він пропонує групі та які регулюють діяльність її учасників. Стосунки між викладачем і студентами набувають характеру співпраці, тому що викладач втручається у роботу групи лише в тому разі, коли у студентів виникають запитання, і вони самі звертаються за допомогою до педагога.

До групової діяльності варто підходити поступово. Слід починати з малих груп із двох-трьох учасників. При засвоєнні учасниками правил роботи можна збільшувати склад груп до 5–7 осіб, розширюючи діапазон можливостей, досвіду і навичок їх учасників. Хоча підвищується також і ймовірність неконструктивної поведінки, дезорганізації, конфлікту. Чим більша група, тим більше вміння потрібно від учасників, щоб дати кожному можливість висловитися. Чим менше часу відпущено на роботу в групі, тим меншою має бути група. Разом з тим, чим більше утворено груп, тим більше часу знадобиться для представлення результатів групової роботи.

3. Ігрові технології

Окремий тип інтерактивних методів навчання складають так звані ігрові технології, які є досить ефективними.

Поняття «ігрові педагогічні технології» досить містке. Воно охоплює досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу, який, за таких умов, здійснюється у формі різних педагогічних ігор. За характером ігрової методики розрізняють широкий спектр педагогічних ігор: навчальні, предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні тощо.

Навчальна гра, як спеціальний вид діяльності, спрямований на засвоєння і застосування знань, умінь і навичок, є засобом навчання, основний педагогічний смисл і призначення якого – навчити діяти.

Імітаційні. В основі змісту цієї групи ігор – певні події, конкретна діяльність і обставини, умови, за яких здійснюються ті чи інші події. Такі ігри максимально тотожні реальним життєвим ситуаціям, у них можуть використовуватись реальні інструкції та правила. Основна мета таких ігор – розуміння і відпрацювання стереотипів поведінки.

Операційні. Ігри такого спрямування допомагають набутти досвіду виконання конкретних специфічних операцій. Виконуючи ті чи інші дії з конкретними предметами, інструментами, набуваючи в процесі гри знань і практичних умінь, людина опановує різними видами діяльності, вчиться самостійно і правильно виконувати доручення, в неї формуються навички самообслуговування.

У *рольових* іграх здійснюється відпрацювання тактики поведінки, дій, виконання функцій і обов'язків конкретної особи. При їх проведенні увага приділяється формуванню у гравців власного досвіду, вміння помічати та враховувати реакції інших. Найчастіше у рольових іграх використовують уже знайомі для їх учасників ролі, спираються на сформовані у суспільстві стереотипи поведінки та оцінок. Головним завданням цього типу ігор є як відпрацювання найбільш вдалих стереотипів поведінки, взаємовідносин, так і формування принципово нових підходів до аналізу ситуації, її розуміння і відповідного самовиявлення.

4. Ситуативне навчання і моделювання практичних ситуацій в ході розв'язання педагогічних задач

Цей метод полягає у відтворенні об'єкта дослідження за допомогою аналога-моделі, в якій зберігаються основні ознаки реального предмету, виявляються найгостріші внутрішні зв'язки. В процесі дослідження в моделі розкриваються нові зв'язки, які потім переносяться на реальний

об'єкт. Модель необхідно будувати так, щоб вона якнайприродніше відтворювала психічні процеси, стани, почуття людини.

Головними компонентами моделі є: умова, питання, що ґрунтується на даних умови і на яке необхідно знайти відповідь, або розв'язати задачу. Неодмінна умова - включення одного або кількох проміжних суджень між запитаннями і розв'язком. Досить корисним цей метод виявляється при підготовці студентів економічного профілю, майбутня професійна діяльність яких пов'язана з безліччю складних, часто непередбачуваних ситуацій.

Дійовим способом розвинути свідомість студентів, привчити їх приймати рішення в суперечливих ситуаціях є метод активних цінностей. Цей досить новий педагогічний метод допомагає позитивно впливати на свідомість молоді, особливо в тому разі, коли потрібно не просто передавати знання, а формувати ціннісні орієнтації, мотивацію до певного способу життя та моральної поведінки.

Метод розроблений групою американських науковців. За допомогою низки простих, практичних вправ студенти навчаються реагувати на чужі думки, що суперечать їхнім особистим поглядам, логічно розмірковувати над багатьма речами. Ці вправи побудовані в такий спосіб, що кожен має думати за себе, кожен повинен слухати, висловлювати свій особистий погляд.

Вправи з визначення цінностей, викликають запитання і змушують студентів відповідати самим собі: «Яка моя особиста позиція?» Вони привчаються бути відповідальними за свою думку і відстоювати її у процесі дискусій. Формування такого підходу до розуміння складних питань допомагає почуватися спокійно і впевнено у взаєминах з друзями та оточенням, мати власну позицію щодо різних життєвих питань.

5. Особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки і соціалізації майбутніх економістів і менеджерів

Висуваючи у центр уваги особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, відкрита для сприйняття нового досвіду,

спроможна на усвідомлений і відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях, особистісно орієнтований підхід головною метою виховання проголошує набуття особистістю таких якостей, які забезпечували б вирішення цих проблем. Такі принципи орієнтують на формування особистості, її розвиток не відповідно до якогось зразка чи чийогось замовлення, а відповідно до природних здібностей кожної конкретної людини. У цьому полягає їх відмінність від притаманній традиційній технології формалізованої передачі вихованцеві знань і соціальних норм.

І.Бех розглядає особистісно орієнтовані технології як частину педагогічної науки. Застосовуючи термін «виховні технології», учений тим самим окреслює пріоритетні напрями застосування виділеної ним групи технологій, визначає їх методологічну основу, формулює вихідні принципи функціонування, сукупність яких становить її конкретизацію.

1. Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій. Виховна ситуація трактується як соціальні умови, за яких дитина (студент) у взаєминах із дорослим (викладачем) засвоює соціальні норми поведінки.

2. Принцип особистісно розвиваючого спілкування. Цей принцип передбачає рівноправне спілкування викладача і студента в умовах співпраці на основі переконання. Його введення обумовлено необхідністю передачі вихованцеві інформації, якою вихователь володіє в силу більш високого психосоціального розвитку, досвіду, обсягу знань тощо.

3. Принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості. Суб'єкт-суб'єктні стосунки між вихователем і вихованцем передбачають наявність уміння стати розуміти і приймати точку зору іншої людини.

4. Принцип систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків. Результатом процесу морального виховання є сформованість у вихованця сукупності поведінкових дій. Стикаючись у житті з іншими формами поведінки, дитина повинна вміти сприймати й аналізувати результати власних і чужих вчинків.

Вказані технології мають на меті навчити особистість осмислювати свої спонуки, прогнозувати наслідки власних дій і вчинків як для самої себе, так і для оточуючих її людей, узгоджувати цілі власної поведінки із засобами їх досягнення.

6. Засади використання педагогічних форм і методів соціалізації спеціалістів у галузі економічних відносин

6.1. Теоретичні засади вивчення соціалізації особистості

У процесі життєдіяльності людини – від моменту народження і до самої смерті – фізіологічні потяги й потреби, будова психіки та закони її функціонування зазнають зовнішнього впливу, перебудовуються, змінюються, набуваючи відповідної форми. Передумовою таких перетворень є спроможність кожної людини як особистості реалізовувати наявні у неї потенції розвитку. Найважливіший з-поміж них - духовний потенціал, який являє собою результат усієї життєдіяльності індивіда – його навчання, праці, пізнання, спілкування. Інакше кажучи, крім конституційно-психологічних засад формування особистості, які вона певною мірою успадковує природно, генетично, існує більш суттєве, те, що напроцьовується людиною впродовж усього життя.

Отже, соціалізація особистості може бути детермінована як процес її формування та становлення під впливом навчання, виховання й засвоєння елементів культури, норм, цінностей і соціальних ролей, які є сутнісними для конкретного суспільства. Соціальна роль – це своєрідне віддзеркалення індивідом певної соціальної позиції, нормативний взірець поведінки (соціальний статус), а також дії з виконання відповідних функцій соціально значущих. Із соціальною роллю зазвичай пов'язують певні права та обов'язки людини. Водночас слід враховувати, що ступінь реалізації ролей залежить не лише від їх змісту, а й від можливостей та якостей індивіда. У разі невідповідності ролевого змісту набору наявних якостей може виникнути соціальний конфлікт. Передумовою такого конфлікту іноді стає

невідповідність (протилежність) ролевих вимог одночасно виконуваних індивідом ролей.

Відомо, що в основі теорії багатоманітності ролевих стосунків у суспільстві лежить уявлення про заданість організації соціального статусу в соціальній структурі. Поняття соціального статусу фахівці тлумачать по-різному. Скажімо, на думку одних дослідників, цей термін має використовуватися для позначення становища людини або групи людей у соціальній системі з усім комплексом, обумовлених цим становищем прав та обов'язків. Згідно з цією традицією, родові поняття «соціальна роль» означає поведінку індивіда, який володіє певним соціальним статусом, орієнтовану на певне змодельоване уявлення інших членів суспільства щодо його належних дій. Яскравим послідовником цього напрямку вважається Р. Лінтон, котрий наголошує на тому, що кожний член суспільства обов'язково має кілька соціальних статусів, які передбачають реалізацію певної поведінкової ролі. Саме ця ідея стала першопочатком теорії багатоманітності ролевих відносин у суспільстві, що ґрунтується на такій концепції: кожний соціальний статус задає не одну роль, а їх набір.

Щодо норм і цінностей, то треба враховувати, що вони не можуть бути встановлені шляхом простого проголошення. Зрозуміло, що за певних умов іноді вдається авторитарно досягти їх (страх перед покаранням, прагнення уникнути неприємностей тощо). Але будь-які спроби нівелювати людей, пристосувати їх до певного шаблону, стандарту доволі часто призводять до протилежних результатів, а то й до трагедій. Підтвердження цьому знаходимо в колишніх тоталітарних системах комуністичного виховання: усунення загрози покарання відразу ж зруйнувало зовнішню позолоту гасел, які було проголошено як реальні, глибоко усвідомовані, суттєво змінило «переконання», ціннісні орієнтації, норми діяльності.

Отже, соціалізація не є механічним накладанням на індивіда готової соціальної «форми». Це процес формування цілісної особистості, де індивідуальність є його передумовою і результатом.

Незважаючи на широке вживання, цей термін не має єдиного визначення, наближаючись в одних випадках до виховання, а в інших - до формування особистості. Так, стосовно загальних підходів до визначення

сутності соціалізації, Л. Спірідонов розглядає цей феномен як „засвоєння індивідом соціальних норм (культури), процес перетворення соціального досвіду у власні установки, орієнтації, цінності особистості”.

Соціалізація охоплює всі види взаємодії людини із зовнішніми впливами та її результатами. Тобто, соціальна система визначає ціннісні орієнтації особистості, її установки, погляди, спрямованість, рівень прояву творчості тощо. Це відбувається тому, що конкретна сукупність суспільних умов (політичних, правових, економічних, культурних, освітніх, моральних, релігійних), в яких живе і діє індивід, вимагає, а отже, і формує, певний тип особистості, в якій розвиваються й встановлюються відповідні риси і якості. Це відбувається завдяки засвоєнню людиною ціннісного нормативного досвіду попередніх поколінь і виробленню на його основі власного досвіду діяльності, міжособистісної взаємодії і спілкування.

Виключно важливу роль відіграють також правові аспекти соціалізації особистості. Особливого значення вони набувають для майбутнього фахівця у галузі економіки. Адже дійсно, він повинен так вести справу, щоб не припускати жодних порушень Конституції України та норм чинного законодавства. Ця вимога зумовлена, по-перше, необхідністю уникати санкцій небажаних. По-друге, порушення створюють загрозу притягнення до адміністративної чи навіть кримінальної відповідальності. По-третє, вони можуть призвести до втрати фахівцем свого особистісного і професійного авторитету в ділових колах. Ось чому належне правове виховання студентів і засвоєння ними правових норм являють собою істотну складову частину їхньої соціалізації.

Соціальний досвід, який лежить в основі соціального розвитку, не тільки засвоюється суб'єктивно, а й активно перероблюється, стаючи джерелом індивідуалізації особистості.

Звідси доходимо висновку, що особистість, передовсім є суб'єктом соціалізації, і, що не менш важливо, активним суб'єктом саморозвитку, в тому числі і самовиховання. Тому говоримо не тільки про важливість засвоєння соціального досвіду індивідом, а й розглядаємо його, як активного суб'єкта соціалізації. При цьому треба зазначити, що цей процес

є безперервним і відбувається протягом усього життя людини і ніколи не може бути «завершеним».

6.2. Сутність та особливості економічної соціалізації

Прагнення людини бути активно залученою до своєї історичної та особистісної долі, самореалізації обумовлене не тільки ускладненням світу та особливим підвищенням його динамізму, а й зростаючим рівнем потреб самої людини, яка піднялася на якісно новий рівень свого соціокультурного розвитку порівняно з попередніми поколіннями.

Однією з моделей соціалізації, яка набуває в сучасних умовах особливого значення, виступає економічна соціалізація. Її стрижень – розвиток життєдіяльності і поведінки молодого покоління в умовах ринку і мінливої економічної ситуації, характерної для сучасної України. Тобто, актуалізується дослідження економічної соціалізації в умовах ринкових відносин.

Особливе значення цієї проблеми, необхідність її всебічного розгляду обумовлені кількома моментами. До таких, по-перше, належить необхідність вирішення завдань, які виникають у зв'язку з трансформацією суспільства, зокрема тих, які пов'язані з адаптацією людини до нових умов її залучення до соціально-економічної діяльності. По-друге, ці проблеми зумовлені тим, що таке залучення відбувається різними способами, залежно від того, до якої групи належить індивід (вікової, статевої, професійної, національної тощо).

По-третє, в умовах швидких змін для деяких груп стає необхідною ресоціалізація, тобто вторинне входження індивіда в економічне середовище. Сьогодні також виявляється невідповідність багатьох молодих людей жити в ситуації швидких змін. Одні з них прагнуть повернення минулих традицій, які характеризуються економічним інфантилізмом; інші невірно оцінюють свободу ринкових відносин, підвищену реальність прояву індивідуалізму, що створює передумови для девальвації поведінки.

Економічна соціалізація – це процес формування та розвитку певного соціального типу особистості відповідно до потреб і вимог соціально-економічної сфери суспільства. У цьому зв'язку теорія соціалізації вивчає закономірності взаємозв'язку і взаємодії соціальних потреб економічної інституції суспільства і якостей особистості, завдяки яким ці потреби реалізуються.

Цілі і завдання економічної соціалізації здебільшого співпадають з цілями і завданнями економічного виховання, оскільки здійснюються з використанням однакових засобів і методів впливу на економічну свідомість.

Вивчення наукової літератури дозволяє стверджувати, що класична модель „економічної людини” передбачає її незалежність від інших суб'єктів, що діють на конкурентному ринку, та її раціональність; володіння новою інформацією про ситуацію, в якій вона діє, задовольняючи свої потреби; прагнення до максималізації своєї вигоди.

Ставлення до грошей в сучасному українському суспільстві формується під впливом чотирьох різноспрямованих тенденцій:

1) традиційна економічна свідомість, пов'язана із зрівнялівкою, сприйняттям грошей як абстрактної цінності, про котру навіть говорити незручно;

2) радянський менталітет, що розглядає гроші як засіб експлуатації і нерівності, якого треба позбутися – багатство людини визначається багатством суспільства;

3) вплив західного економізму, який ставить грошові відносини в центр відносин соціальних, соціальних зв'язків і пріоритетів;

4) кризовий характер економіки.

Економічна свідомість дає можливість емоційної оцінки дійсності, забезпечує економічну діяльність через попереднє проектування дій та переробку їх наслідків, контроль за економічною поведінкою та управління нею, адаптацію особи до матеріального світу, облаштування нею власного економічного життя.

Реальні питання, пов'язані з економічною поведінкою, виникли на пострадянському просторі в період трансформації економіки в ринкову.

Цей процес вимагає зміни поведінки і самого виду культури, що зумовлює необхідність врахування соціокультурних факторів.

Розходження в економічній поведінці західної людини і наших співвітчизників доводять необхідність врахування традицій, культури, менталітету при оцінці та прогнозуванні поведінки громадян і ставить під сумнів можливість перенесення економіко-психологічних факторів одного соціокультурного середовища в інше.

В Україні склалася своя, відмінна від західної ієрархія пріоритетів у розв'язанні теоретичних і прикладних завдань в галузі економічної соціалізації особистості. Ці пріоритети обумовлені проведенням ринкових реформ і проблемами, що виникають у зв'язку з трансформацією суспільства. Це, насамперед, проблеми орієнтації особистості в умовах ринкової економіки, адаптації до реалій сьогодення і підготовки до активної життєтворчості у перспективі.

6.3. Соціалізація спеціаліста в галузі економіки як психолого-педагогічна проблема

Сутнісною характеристикою життя в сучасному світі стає ситуація швидких змін. Прискорення темпів соціальної динаміки, перетворення старих і створення нових соціальних структур, трансформація соціальних ідеалів і цінностей неминуче задають нові параметри перебігу соціалізації, висуваючи до її суб'єкта підвищені вимоги у формуванні нових моделей соціальної поведінки, конструювання персональної системи цінностей та ідентифікаційних структур особистості. Наслідком цих процесів стає виникнення суперечності: з одного боку, люди прагнуть діяти відповідно до свого характеру, який склався традиційно-типово, з іншого, – їх реальна поведінка заважає досягненню як загально-економічних, так і індивідуально-особистісних цілей.

Економічний розвиток відбувається швидше, ніж розвиток характеру, і „розрив між еволюцією економічною та еволюцією психологічною призводить до того, що в процесі звичайної економічної діяльності психологічні потреби вже не задовольняються. Але ці

психологічні потреби існують і потрібно шукати інші способи їх задоволення”.

Поряд із старим світом народжується нова, ще не зовсім сформована культура. „Ринок” як соціально-економічна альтернатива старого світу породив психологічний феномен, відомий як „ринкова орієнтація характеру”.

Сьогодні, щоб отримати успіх, мало володіти вмінням, розумом, майстерністю, відвертістю та порядністю. Успіх залежить від здатності вступати в конкретну боротьбу з подібними до себе.

Така ситуація вимагає одночасного формування в особистості двох протилежних соціально-психологічних особливостей – соціальної лабільності, що забезпечує постійну адаптацію людини до соціальних змін, і розвинутої персональної ідентичності, яка складає внутрішній „стрижень” особистості, що є опорою для її самовизначення.

Молодий фахівець ще не має достатнього професійного й соціального досвіду і тому є менш конкурентоспроможним. З огляду на це, в професійній підготовці майбутніх економістів актуалізується їх гармонійний розвиток, який поряд з теоретико-науковими знаннями повинен володіти широким спектром професійно значущих умінь і навичок, мати високорозвинене економічне мислення.

Правильний вибір рішення проблеми в новій ситуації також залежить від того, наскільки швидко економіст може виявити сутність даної ситуації, її елемента та взаємозв'язок між ними. Отже, істотна роль у належному вирішенні економічних задач надається вмінню студента, а згодом і фахівця успішно використовувати операції та механізми економічного мислення.

Таким чином, студенти вищого економічного закладу, оволодівши операціями і механізмами економічного мислення, зможуть швидко приймати економічно виважені рішення як у стандартних, так і в незнайомих економічних ситуаціях.

Однією з перешкод на шляху до само актуалізації студентів як майбутніх фахівців у галузі економіки можуть бути стереотипи мислення, які виступають тим гальмом, що не дає можливості реалізувати

притаманний даній особистості творчий потенціал, не забезпечує здатність виразити себе і розвиватися у своєму стилі.

Стереотипи мислення – це звичка мислити певним чином. Стереотипи роблять процес мислення одноманітним, догматичним та позбавленим творчості. Певний стереотип мислення може бути великою перешкодою на шляху до досягнення поставленої мети. Для подолання негативного впливу стереотипів необхідно формувати у студентів навички їх своєчасного розпізнавання, аналізу і поступової нейтралізації.

Економічна ситуація спонукає сучасних менеджерів до виконання завдань, пов'язаних з вирішенням складних проблем у ситуаціях нестачі ресурсів або дефіциту часу. Тому специфіка їхньої праці вимагає вміння швидко приймати оптимальні рішення. Це буває особливо важко, коли необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з людьми або їхньою діяльністю.

Для результативної праці менеджерів, на думку фахівців, необхідним є високий рівень компетентності, який залежить від рівня технічних умінь (що полягають в оволодінні процедурами і технологіями відповідно до професійної діяльності), інтерперсональності (що охоплює все, що сприяє легкому контакту з людьми) і концептуальності (що гарантує творчість в управлінні й проявляється у здатності до аналітичного, логічного мислення, в активності щодо генерування нових розв'язків проблем).

У переліку рис особистості самого менеджера має значення його система цінностей і переконань, що визначає успішність його співпраці з людьми, а також ті якості, які він виявляє при зовнішній організації, при самоуправлінні. Від особистісних якостей менеджера залежить і те, чи буде при прийнятті рішень разом з економічним аспектом враховуватися аспект етичний.

Основними напрямками економічної соціалізації є, по-перше, сама професійна підготовка, яка готує випускника до діяльності в реальних умовах конкретного суспільства і соціальних відносин, що склалися в ньому. По-друге, соціалізація студента відбувається в процесі його спільної з іншими студентами навчально-пізнавальної діяльності та в процесі

формування і розвитку навичок міжособистісного і ділового спілкування. По-третє, потужним чинником соціалізації виступає самостійна робота з інформацією, наукові дослідження під керівництвом викладача та наступне їх публічне обговорення. По-четверте, економічній соціалізації студента істотною мірою сприяє його практична діяльність у різних фірмах, організаціях і підприємствах, які він спочатку розглядає як джерело підробітку, а потім і як модель своєї майбутньої професійної діяльності.

7. Застосування ефективних педагогічних форм та методів соціалізації спеціаліста в галузі економічних відносин

7.1. Стан соціалізації спеціаліста в галузі економічних відносин

Ґрунтуючись на аналізі наукової літератури, нами були розроблені критерії сформованості у студентів досліджуваної якості: когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий, кожний з яких характеризувався певними показниками.

Когнітивний критерій – це знання про особливості сприйняття та реагування на соціально-економічні процеси, способи попередження та подолання конфліктних ситуацій; усвідомлення світоглядних нормативів; наявність адаптивних когнітивних механізмів до суспільних явищ у галузі економіки, що базуються на морально-етичному змісті; знання про особливості діяльності менеджера.

Емоційно-оцінний критерій означає наявність соціальних емоцій як регулятивних механізмів сприйняття навколишньої дійсності в цілому та економічних явищ зокрема; здатність до розрізнення, адекватного вираження та управління власними емоціями; можливість передбачати, оцінювати соціально-економічні ситуації та прогнозувати адекватні поведінкові акти, брати на себе відповідальність за їх реалізацію, керуючись суспільно виробленими моральними еталонами; прагнення до самореалізації та самовдосконалення в соціально-економічній сфері.

Поведінковий критерій оцінює уміння та навички морально зумовленої економічної поведінки, конструктивного розв'язання

конфліктних ситуацій; активне залучення до суспільних процесів на мікро та макрорівнях; активна життєва позиція і наявність життєвої перспективи; вміння орієнтуватися на умови функціонування, за яких можна якнайкраще реалізувати свій соціально-креативний потенціал у процесі економічних відносин; вміння приймати рішення.

Для проведення першого етапу діагностики розробляються анкети, проводяться цілеспрямовані спостереження, організуються бесіди.

Наведемо приклади деяких застосованих нами анкет.

Анкета

Інструкція: уважно прочитайте кожне запитання анкети і наведені варіанти відповідей до нього. Виберіть варіанти відповідей, що задовольняють вас і обведіть їх номери. Там, де є для цього місце, можете написати свій варіант відповіді. Якщо варіантів багато, то виберіть не більше п'яти з них.

I. Що Вас спонукало опанувати професією менеджера?

1. Інтерес до економічної науки та практики.
2. Важке економічне становище України.
3. Бажання випробувати свої знання та здібності.
4. Поради товаришів і друзів.
5. Порада старших.
6. Інше.

II. Як Ви оцінюєте сьогоднішній рівень життя своєї родини?

7. Дуже високий.
8. Благополучний.
9. Середній.
10. Нижче середнього.
11. Тяжкий.

III. Які параметри якості життя Ви найбільше цінуєте?

12. Матеріальний набуток, безмежні можливості.
13. Матеріальний набуток з обмеженням морального, естетичного, правового, екологічного характеру.
14. Повноцінне задоволення культурних, духовних потреб (навіть, якщо для цього треба поступитися достатком).

15. Сімейний затишок і достаток, спокійне життя.
16. Улюблена справа, що приносить особисте задоволення.
17. Свобода, громадянські права.
18. Особиста економічна незалежність від будь-кого.
19. Наявність „фону” добробуту навколо себе у вигляді численного „середнього класу” власників, професіоналів та ін.
20. Можливість добре і розкішно відпочивати.
21. Якісне медичне обслуговування.
22. Особиста безпека.
23. Можливість одержати хорошу освіту.
24. Інше _____

IV. Які, на Ваш погляд, соціальні очікування більшості Ваших співвітчизників?

25. Зниження цін на товари та послуги.
26. Стабільність в усьому, включаючи ціни.
27. Постійне, випереджаюче ціни, зростання заробітної плати.
28. Стримування хвилі злочинності.
29. Справедлива масова приватизація.
30. Гуманітарна допомога на постійній основі.
31. Повернення до часів „застою”, у 80-ті роки минулого століття.
32. Бажання багато і добре працювати, добре заробляти.
33. Мати ті чи інші привілеї (пайки, медицина, освіта).
34. Надійні соціальні гарантії (хворим, старим, дітям).
35. Інше _____

V. В чому, на Ваш погляд, головні причини наших сьогоднішніх труднощів?

36. В некомпетентності влади.
37. Кознях мафії.
38. Підступах зарубіжних спецслужб та інших „ворогів”.
39. Корумпованості держапарату.
40. Втраті віри і моральних регуляторів.
41. Погіршенні генофонду народу.
42. Порушенні економічних зв'язків з традиційними партнерами.

43. Відсутності спільної мети, прийнятої більшістю народу.
44. Надмірна мілітаризованість економіки, великі витрати на утримання армії.
45. Технічна і технологічна відсталість виробництва.
46. Соціалістичний менталітет більшості населення.
47. Слабкість, незістикованість гілок державної влади.
48. Дискредитація в очах народу ринкових реформ.
49. Інше _____

Після проведення анкетування підраховується кількість вибраних варіантів відповідей і визначається здатність студентів приймати рішення.

Інша анкета, яка пропонується студентам, передбачає виявлення у них рівня сформованості вмінь і навичок спільної роботи.

Анкета

1. Чи доводилося Вам спільно з кимось виконувати такі види роботи?
(Варіанти відповіді: часто, іноді, ніколи)

- готуватись до занять;
- готуватись до екзаменів;
- обмірковувати складні питання, проблеми з метою кращого їх розуміння;
- пояснювати іншому важкі питання, якщо вони для нього незрозумілі;
- вести дискусію з питання, що Вас цікавить.

2. Чи відчуваєте Ви різницю, коли виконуете ці види роботи один або разом з кимсь? (Варіанти відповіді: так, ні).

- я швидше досягну результату при менших зусиллях разом, ніж один;
- одному працювати легше, адже відчуваєш себе зручніше;
- отримую більше задоволення від роботи з кимсь.

3. Чи любите Ви розмовляти:

- з однолітками;
- з близькими людьми;
- з незнайомими людьми.

4. З якою метою Ви залучаетесь до спільної з кимсь роботи:

- щоб швидше одержати інформацію для розв'язання наявної проблеми;
- щоб швидше одержати правильний результат;
- разом працювати весело, цікаво;
- щоб допомогти тим, хто відчуває якісь труднощі;
- щоб бути в колективі, спілкуватися з тими, хто мене цікавить;
- щоб придбати нових друзів, самоствердитися в колективі;
- щоб оцінити свої знання, здібності;
- керувати іншими.

5. Чи викликає у Вас незадоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на зборах?

6. Чи викликає у Вас незадоволення чиясь прохання допомогти розібратися з якимсь навчальним питанням?

7. Чи висловлюєте Ви свою думку (оцінку) більш охоче в письмовій формі, ніж в усній?

У наступних запитаннях пропонувалося підкреслити відповідь.

8. Ваша поведінка при необхідності виконувати спільну роботу:

- намагаюся запобігти цьому, якщо можливо;
- працюю тоді, коли звернеться з таким проханням найближчий товариш;
- пропоную свою допомогу, виявляю ініціативу;
- працюю тоді, коли це необхідно мені.

9. Чи вмієте Ви працювати з кимсь?

- так, у мене це добре виходить;
- відчуваю труднощі у спільній праці;
- відчуваю значні труднощі, тому надаю перевагу праці наодинці.

10. В чому виявляються Ваші труднощі в процесі спільної роботи?

- не завжди можу точно й правильно передати свої думки;
- часто не розумію того, що хоче сказати партнер;

- нетовариськість, замкненість;
- почуваю себе невпевнено, ніяково;
- відчуваю роздратованість чи незадоволення партнера собою;
- не розумію емоційного стану іншого;
- не вмю вести ділову бесіду;
- немає навичок спільної роботи.

11. Чи прагнете Ви позбутись труднощів у проведенні ділової бесіди?

- хочу, вже працював над цим питанням;
- хочу, якщо мене навчать цьому;
- мені однаково, ніколи над цим не замислювався;
- не хочу, бо вважаю, що мені це не потрібно.

У процесі заповнення студентами анкети фіксуються факти їхньої готовності швидко, не роздумуючи вибрати відповідь.

Після роботи студентів з анкетною здійснюється кількісний аналіз відповідей і підраховуються ті з них, які свідчать про вміння працювати разом чи індивідуально.

Анкета

Інструкція: дайте позитивну або негативну відповідь на запропоновані запитання, орієнтуючись на те, наскільки даний пункт характеризує вас самого.

1. Мені не важко звільнити з роботи навіть дуже обов'язкову людину, з якою в мене чудові стосунки, якщо та працює за принципом: „Третій сорт – не брак!”.

2. У незвичайній ситуації я здатен зупинись на якомусь одному чіткому рішенні і без вагань слідувати йому.

3. Я вмю налагодити доброзичливі стосунки з підлеглими і керівництвом.

4. Інколи корисно переходити до тимчасової конфронтації у взаємовідносинах з адміністрацією і підлеглими.

5. Я регулярно переглядаю мету своєї діяльності.

6. Зараз недоцільно вчитись і оволодівати спеціальністю, краще зосередитись на накопиченні коштів, щоб відкрити справу.

7. Я вмію впливати на людей так, щоб вони розуміли мою логіку і вважали для себе обов'язковим сприяти досягненню моєї мети.

8. Мої вчинки рідко йдуть врозріз з моїми переконаннями.

9. Я настільки захоплений бажанням досягти успіху, що часто йду на тимчасові втрати: з тяжким серцем жертвую гарною атмосферою в колективі.

10. Я завжди економлю час і сили, суворо обмежуючи інформацію, яку отримую, тільки найнеобхіднішою.

11. Я вважаю, що якщо людина постійно переглядає і перевіряє свої переконання, то вона їх просто не має.

12. Я здатен підтримувати свій настрій покупкою яких-небудь дрібних, недорогих, але гарних речей, щоб пережити невдачі або період тривалої відсутності грошей.

13. Я вважаю, що в тих випадках, коли немає повної визначеності ситуації, не варто рішуче діяти.

14. Я часто змушений жертвувати творчими інтересами і задумами, вирішуючи проблеми матеріального забезпечення і просування по службі.

15. Я здатен переходити до тимчасової конфронтації і жорсткого протистояння в сім'ї та з друзями, щоб повною мірою розкрити свої можливості на роботі.

16. Я постійно примушує себе чинити так, як потрібно, а не так, як хочеться.

17. Я настільки демократичний, що в спілкуванні з підлеглими просто не можу примусити себе сказати „я” замість „ми”.

18. Проблеми матеріального забезпечення завжди суперечать завданням збереження благополуччя в сім'ї і отримання задоволення від життя.

19. Мені заважає по-справжньому активно і плідно діяти як менеджеру суспільний хаос і анархія.

20. Менеджеру слід бути готовим жертвувати своїм духовним життям заради службових справ.

21. Я краще за все вирішую проблеми, коли є можливість усамітнитись і зосередитись.

22. Менеджеру просто необхідно виказувати своє обурення підлеглими, чия робота викликає незадоволення.

23. Я ніколи не економлю засоби і час на придбання максимально можливої інформації, навіть якщо не завжди уявляю, навіщо вона може мені знадобитися.

24. Інколи я стикаюсь з повністю рівнозначними бажаннями і, усвідомлюючи їх несумісність, все-таки жодним не можу пожертвувати.

25. Я часто впливаю на прийняття рішень колегами, мені не підлеглими.

26. Планування – це пережиток соціалістичної ідеології.

27. Я вважаю, що краще „викладатись” на роботі, яку знаєш, ніж захоплюватися новими можливостями та ідеями, де результат вирахований, але не гарантований.

28. Інколи, навіть усвідомивши, які бажання борються в мені, я не можу вибрати таке, яке задовольняло б мене.

29. Службові справи вимагають поступитися багатьма радіощами життя.

30. Відповідальні та ризиковані ситуації викликають у мене патхнення: підйом енергії, надзвичайну зібраність, зосередженість, якість думки, легкість і точність дій.

За позитивну відповідь на запитання 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 23, 25, 30 і негативну на решту запитань нараховується по 1 балу. У протилежному випадку нараховується 0 балів.

Якщо сума балів - менша за 9, робиться висновок, що студенту слід залишити думку про те, щоб стати менеджером, хоча не виключена можливість, що він зможе бути оригінальним управляючим, якому судилося зробити внесок у світовий менеджмент, знайти принципи, способи управління і підходи, які не вкладаються в сучасну практику управління.

Якщо студент набрав від 10 до 21 балу, робиться висновок, що з часом він може стати гаршим менеджером. Але все ж таки його вибір швидше продиктований рекламою і модою, ніж внутрішніми мотивами.

Якщо сума балів була вище 22, студент точно визначив своє покликання.

Більше 26 балів свідчить про те, що студент – природжений менеджер, хоча для подальшого самовдосконалення йому потрібно постійно вчитись.

7.2. Підвищення ефективності соціалізації спеціалістів у галузі економічних відносин

Головним завданням професійної освіти в умовах переходу до ринкових відносин є підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів з високим рівнем професійних знань, умінь, навичок і мобільності, які відповідають вимогам науково-технічного прогресу і ринковим відносинам в економіці, виховання соціально активних членів суспільства, формування в них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей, національної свідомості.

Сучасна стратегія вищої освіти має перенести увагу на розвиток особистості студента у цілому. Реалізація цього завдання передбачає низку конкретних дій, спрямованих на те, щоб підпорядкувати весь зміст освіти розвитку особистості як найвищій меті. На перше місце виходить особистість людини, смислоутворюючий початок її самотворення і життєвої активності. Для цього у майбутнього фахівця необхідно сформувати вміння «набувати позиції суб'єкта власної освіти, усвідомлювати самого себе, свою індивідуальність, свої можливості».

Мета вищої освіти сьогодні вбачається не у підготовці спеціаліста, а у вихованні професіонала, тобто насамперед людини «у всій повноті її особистісного духовного багатства та індивідуальної своєрідності, суб'єктивного досвіду, компетентності в галузі людинознавства і спілкування, з розвиненим «комунікативним ядром» – здібністю адекватно відображати реальність, формувати й виявляти власне ставлення до явищ, поводитися відповідно не тільки і не стільки до зовнішніх регуляторів, скільки до внутрішніх – совісті, моральності, честі, людської та професійної відповідальності».

Можна окреслити певну спільність інноваційних концепцій у галузі освіти, зокрема щодо цілей, які вони висувають.

До них відносяться такі, як: формування здібностей до самоосвіти, до співробітництва та роботи в колективі, досконаліх навичок спілкування в різних життєвих ситуаціях; створення нових систем цінностей; формування здатності до творчого вирішення проблем, розв'язування двозначних, суперечливих, парадоксальних ситуацій, до вироблення та організації великої кількості інформації; розвиток майстерності; формування ефективної самооцінки, особистої прихильності до організаційних та глобальних цінностей.

Роблячи попередні висновки, можна твердити, що серед основних завдань, що стоять перед системою вищої економічної освіти, важливе місце посідає завдання підготовки фахівця широкого профілю, подальше посилення фундаментальної освіти і наближення навчального процесу до дослідницької та практичної професійної діяльності. Звідси мета навчання має передбачати оптимальне поєднання теоретичних знань і творчих здібностей майбутніх фахівців, що дозволило б їм після закінчення вузу самостійно підвищувати рівень своєї освіченості й професійної підготовки, знаходити принципово нові розв'язки проблем науки і практики, вільно орієнтуватися у потоці наукової, художньої та суспільно-політичної інформації, обсяг якої постійно збільшується.

7.3. Роль культури у соціалізації майбутніх фахівців

Для оновлення суспільства необхідна не тільки економічна реформа, але й радикальне реформування духовної культури.

Глибокі зміни на рівні змісту культури як системи відношень людини і світу та змісту самої людини як суб'єкта цієї культури, відбулись за два останні десятиріччя. Цікавими для нас в цьому аспекті є наукові праці київської філософської школи, що розглядає культуру не тільки як форму пізнання, але і як спосіб побудови життя людини за рахунок досвіду сотень минулих поколінь. При цьому «культура не замінює історію, бо має особистісну структуру переживання, відтворення і трансформації історії в норми і цінності конкретних людей». У такий спосіб людина отримує статус культурного об'єкту.

Шлях культури нескінченний і не має тієї межі, на якій можна зупинитися. Спираючись на знання, почуття, навички людей, культура є процесом обживання людиною світу, в якому вона в пошуках смислу свого існування змінює, формує, розвиває і себе, і світ.

Пізнаючи і перетворюючи світ, людина пізнає і перетворює себе. Маються на увазі зміни в духовності індивіда, перш за все в його морально-культурному стані. Послідовно засвоюючи культурний досвід людства, індивід вдосконалює всі сутнісні сили - духовні, інтелектуальні, фізичні - в напрямі свідомої особистісної культурної еволюції. Результатом такого самовдосконалення стає сформованість у свідомості людини її особистісної сфери культури – світу культури, який розвивається і розвиває свої сутнісні потенції у процесі самореалізації.

Висновки

Рекомендації психолого-педагогічних досліджень і реальна освітянська практика свідчать, що ефективність соціалізації майбутніх фахівців з економіки і менеджменту забезпечує використання особистісно орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу з активним включенням студентів у групові форми навчання.

Доцільними виявляються такі засоби, як робота в команді, в тому числі у складі малих груп, мозковий штурм, дискусія, ігрові методи, ситуативне навчання і моделювання реальних практичних ситуацій. Це сприяє успішному досягненню системності формування високої професійної і соціальної компетенції і загальної культури майбутніх фахівців, забезпечує їх психологічну готовність до виконання функцій, які передбачає виробнича і соціальна діяльність.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій провідних вчених-педагогів, присвячених досліджуваній проблемі, дозволили розробити методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів економічного профілю стосовно раціонального застосування педагогічних форм і методів з метою соціалізації особистості майбутнього спеціаліста в умовах ринкових відносин. Переважна більшість рекомендацій може бути цілком успішно використовуватись в системі соціалізації фахівців у вищих закладах освіти іншого профілю.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення соціалізації.
2. Які суспільні умови формують певний тип особистості?
3. Яку роль відіграють правові аспекти соціалізації особистості?
4. В чому складається стрижень економічної соціалізації?
5. Під впливом яких тенденцій формується ставлення до грошей в сучасному українському суспільстві?
6. Що таке ресоціалізація?
7. Чи є стереотип мислення перешкодою на шляху до самоактуалізації студентів?
8. Які риси особистості менеджера мають значення для його результативної праці?
9. Які основні напрямки економічної соціалізації?
10. Яке головне завдання професійної освіти в умовах переходу до ринкових відносин?
11. Які цілі висувають інноваційні концепції у галузі освіти?
12. Яку роль відіграє культура у соціалізації майбутніх фахівців?

Рекомендована література

1. Овер'янова Г.М., Москаленко В.В. Особливості економічної соціалізації молоді в умовах трансформації українського суспільства / Г.М. Овер'янова, В.В. Москаленко // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. – К., 2003.
2. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
3. Борисенко Л. Подолання стереотипів мислення як умова самоактуалізації особистості майбутніх викладачів економіки / Л. Борисенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип..1. – С.178 – 184.
4. Братусь Б.С. Психология. Нравственность. Культура. / Б.С. Братусь. – М. : *Издательство*, 1994. – 54 с.
5. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода). – К. : Наукова думка, 1997. – 175 с.
6. Вітлінський В.В. Накопичення, ризик у менеджменту / В.В. Вітлінський. – К. : Бофистен, 1996. – 366 с.
7. Володарська-Зола Л. Професійне навчання менеджерів з урахуванням сучасних вимог ринку / Л. Володарська-Зола // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип..1. – С.47–54.
8. Соловьева О. Практическая психология для менеджеров / О. Соловьева ; отв. ред. М.К.Тутушкина. – М., 1996. – 242 с.
9. Романовський О.Г., Бабаєв В.М., Пономарьов О.С. Проблеми формування особистості лідера / О.Г. Романовський, В.М. Бабаєв, О.С. Пономарьов. – Харків : Майдан, 2000. – 193 с.
10. Улыбин К.А. Современное экономическое мышление / К.А. Улыбин. – М. : Политиздат, 1986. – 239 с.
11. Фенько А.Б. Проблема денег в зарубежных психологических исследованиях / А.Б. Фенько // Психологический журнал. – 2000. – Т.21. – № 1. – С.50–62.
12. Циба В.М. Соціологія особистості: системний підхід : навч. посіб. / В.М. Циба. – К.: МАУП, 2000. – 93 с.